

บทที่ 2

ทฤษฎี

แทนทาลัม

แทนทาลัมเป็นธาตุที่ 73 ในตารางธาตุ มีมวลอะตอมเท่ากับ 180.9 จัดอยู่ในกลุ่มธาตุทรานสิชันหมู่ 5 (B V) มีวานาเดียมและไนโอเบียมอยู่ร่วมหมู่เดียวกัน ในธรรมชาติแทนทาลัมมี 2 ไอโซโทปคือมี Ta-181 อยู่ 99.988 % และ Ta-182 อยู่ 0.012 % และมีไอโซโทปรังสีประมาณ 22 ไอโซโทป ซึ่งผลิตจากการนำไอโซโทปเสถียรของแทนทาลัมไปอบรังสีนิวตรอน หรือนำไอโซโทปเสถียรของธาตุอื่นที่อยู่ใกล้เคียงมาอบรังสีอนุภาคพลังงานสูง เช่น โปรตอนที่ได้จากเครื่องเร่งอนุภาค หรือนิวเคลียสของธาตุเบาเช่นออกซิเจนที่มีพลังงานสูงจากเครื่องเร่งอนุภาค โดยทั่วไปคุณสมบัติทางเคมีของแทนทาลัมคล้ายกับไนโอเบียม และมีวาเลนซ์อิเล็กตรอนปกติเท่ากับ 5 สมบัติที่แตกต่างจากธาตุอื่นๆคือ จะไม่ไวต่อปฏิกิริยาของกรดแก่หลายชนิดที่มีอุณหภูมิต่ำกว่าจุดเดือดของกรดเหล่านั้น ในปี 1902 แทนทาลัมถูกใช้ในเชิงพาณิชย์เป็นครั้งแรก ในรูปของลวดไส้หลอดไฟฟ้าก่อนถูกแทนที่ด้วยทังสเตนในราวปี 1909 และจากช่วงเวลานั้นจนถึงปี 1922 มีการใช้แทนทาลัมในวงจำกัดเฉพาะทางทันตแพทย์และใช้เป็นเครื่องมือผ่าตัดเท่านั้น ภายหลังจากค้นพบคุณสมบัติทางไฟฟ้าของแทนทาลัม และนำไปผลิตตัวเก็บประจุ ซึ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

แทนทาลัมถูกค้นพบโดย Ekeberg ในปี 1802 และในปี 1866 Maignac สามารถแยกแทนทาลัมออกจากไนโอเบียมได้สำเร็จ โดยอาศัยความแตกต่างของความสามารถในการละลายของสารประกอบเชิงซ้อนฟลูออไรด์ของธาตุทั้งสอง และใช้วิธีนี้ในการผลิตแทนทาลัมเชิงพาณิชย์จนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ต่อมาได้มีการพัฒนาเทคนิคการสกัดด้วยตัวทำละลาย (Solvent Extraction Technique) และใช้วิธีนี้ในการผลิตแทนทาลัมมาจนถึงปัจจุบัน

2.1 แหล่งแร่แทนทาลัม

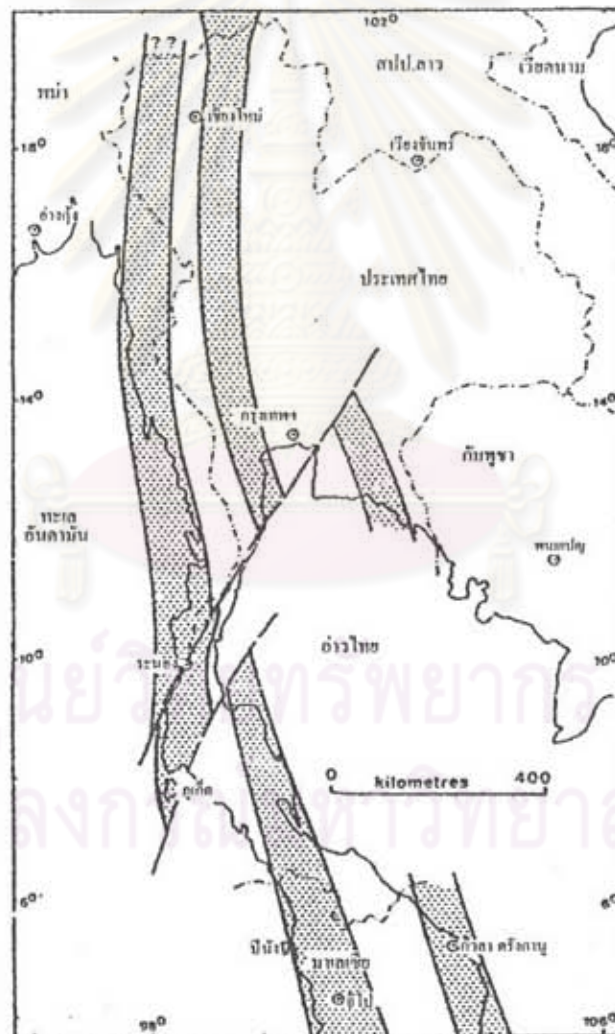
แร่ที่เป็นวัตถุดิบสำคัญในการผลิตโลหะหรือสารประกอบแทนทาลัมคือ แร่แทนทาลไซด์ โคลัมไบต์ นอกจากนี้ยังมีแร่ชนิดอื่น ๆ ที่มีแทนทาลัมปนอยู่ในปริมาณสูง เช่นแมงกานีสแทนทาลไซด์ เป็นต้น แร่เหล่านี้จะมีแทนทาลัมปนอยู่ประมาณ 20 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป ดังแสดงในตารางที่ 2.1 แหล่งสำคัญของแร่เหล่านี้ได้แก่ แอฟริกาตอนกลาง ไชบีเรีย ตะวันออก คาบสมุทรอารเบีย เขตทรานส์ไบคาล คาซัคสถาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบปนอยู่ในแหล่งหินก็ได้แก่ คาบสมุทรมาลาชาและแถบซีกตะวันตกของประเทศไทย ดังรูปที่ 2.1 นอกจากนี้แหล่งสำคัญอีกแหล่งหนึ่งคือวัสดุที่ทำมาจากแทนทาลัม เช่น ผงโลหะแทนทาลัม แผ่นฟอยล์ ลวดแทนทาลัมหรือตัวเก็บประจุ เป็นต้น

ตารางที่ 2.1 แสดงชื่อชนิดและองค์ประกอบของแร่ของที่สำคัญ และปริมาณแทนทาลัมในแร่

ชนิดของแร่	องค์ประกอบ	ปริมาณแทนทาลัม (%)
Tantalite	(Fe, Mn)(Ta, Nb) ₂ O ₆	1-48
Columbite	(Fe, Mn)(Nb, Ta) ₂ O ₆	48-84
Manganotantalite	(Mn, Fe)(Ta, Nb) ₂ O ₆	35-82
Stibotantalite	SiTaO ₄	60.24
Simpsonite	Al ₂ Ta ₂ O ₈	81.25
Samaskite	(Y, Er, Ce, U, Ca, Fe, Pb, Th) (Nb, Ta, Ti, Sm) ₂ O ₆	2-27
Euxenite	(Y, Ce, Ca, Th)(Nb, Ta, Ti) ₂ O ₆	1-6
Strueverite	(Fe, Mn)(Ta, Nb, Ti) ₂ O ₆	5-26

2.2 กระบวนการผลิตโลหะแทนทาลัมและสารประกอบที่สำคัญ

การผลิตแทนทาลัมเริ่มจากการสกัดแทนทาลัมออกจากแร่หรือตะกอนดินบุก และนำส่วนที่สกัดได้ไปแยกเอาแทนทาลัมออกจากโลหะชนิดอื่น แล้วนำไปทำให้เป็นสารประกอบบริสุทธิ์ โดยทั่วไปนิยมทำให้อยู่ในรูปของโปแตสเซียมฟลูออโรโรแทนทาเลต และนำไปผ่านขบวนการรีดักชันจะได้ผงโลหะแทนทาลัม ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่นนำไปผลิตตัวเก็บประจุไฟฟ้า หรือนำไปทำให้เป็นก้อนโลหะแทนทาลัมโดยกระบวนการทาง powder metallurgy หรือใช้วิธีหลอม

รูปที่ 2.1 แสดงบริเวณที่มีสายแร่ของโลหะหายากและแทนทาลัม
ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สำหรับไนโอเบียม ซึ่งมักพบร่วมกับแทนทาลัม จะถูกดึงออกจากสารละลายฟลูออไรด์ โดยการตกตะกอนด้วยแอมโมเนีย แล้วนำไปเผา หลังจากนั้นจะเปลี่ยนให้อยู่ในรูปไนโอเบียมออกไซด์ ขั้นตอนทั้งหมดจะแสดงในรูปที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 แสดงไอโซโทปต่างๆของแทนทาลัมที่พบในปัจจุบัน

เลขมวล	ค่าครึ่งชีวิต T _{1/2}	ประเภทการสลายตัว หรือ %Abundance	ปฏิกิริยาก่อเกิด
157	5.3 msec	α	-
158	3.7 msec	α 93 %, ϵ 7 %	daughter Re-162
159	570 msec	α 80 %, ϵ 20 %	^{170}As (^{58}Ni ,)
161	-	α	-
164	13.6 sec	α 0.02 %, ϵ 99.98 %	^{127}I (^{40}Ca , 3n)
166	3.2 sec	ϵ	Hg (p,), Re (p,)
167	2.9 min	ϵ	Hg (p,), Re (p,)
168	2.4 min	ϵ	Hg (p,), Re (p,)
169	4.9 min	ϵ	Hg (p,), Re (p,)
171	23.3 min	ϵ	^{165}Ho (^{12}C , 6n)
172	36.8 min	ϵ	^{175}Lu (^3He , 6n)
173	3.65 h	ϵ	^{165}Ho (^{12}C , 4n)
174	1.18 h	ϵ	^{175}Lu (α , 6n)
175	10.5 h	ϵ	^{175}Lu (α , 5n)
176	8.1 h	ϵ	^{175}Lu (α , 4n)
178	9.31 min	ϵ	^{175}Lu (α , 3n)
180m	>1.2E15 y	ϵ, β^- , 0.012%	
180	8.1 h	ϵ 87 %, β^- 13 %	^{181}Ta (n, 2n)
181	-	99.988%	-
182	115.2 d	β^- , IT	^{181}Ta (n, γ), ^{182}W (n, p)

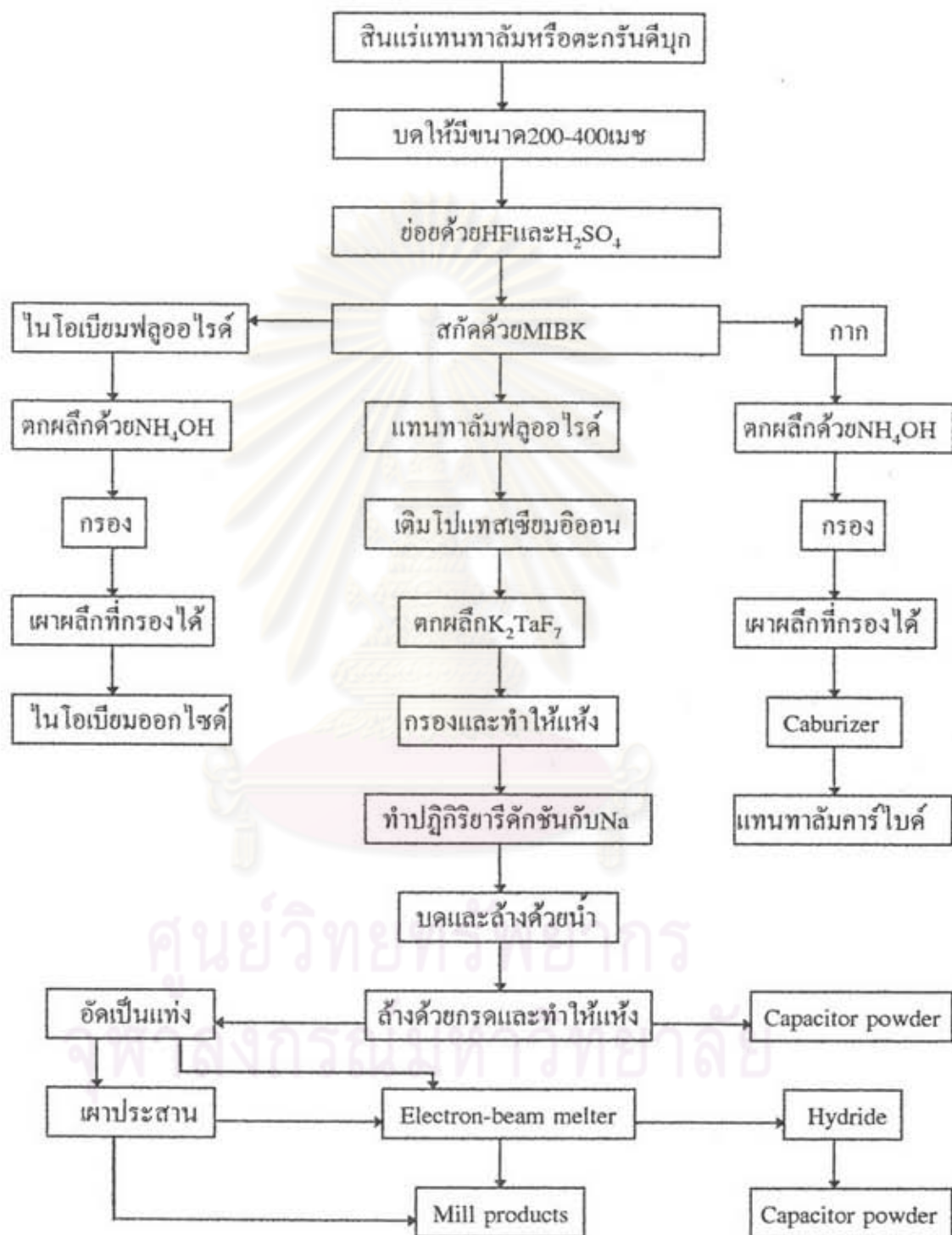
ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

เลขมวล	ค่าครึ่งชีวิต T _{1/2}	ประเภทการสลายตัว หรือ %Abundance	ปฏิกิริยาก่อเกิด
183	5.1 d	β^-	multiple n-capture of ¹⁸¹ Ta
184	8.7 h	β^-	¹⁸⁶ W (d, α)
185	49 min	β^-	¹⁸⁶ W (n, np)
186	10.5 min	β^-	¹⁸⁶ W (n, 2n)

2.2.1 กระบวนการผลิตแทนทาลัม

กระบวนการผลิตแทนทาลัมเริ่มจากนำสินแร่หรือตะกรันสีบุกที่ผ่านการแต่งแร่ เพื่อเพิ่มปริมาณแทนทาลัมในวัตถุดิบแล้ว มาบดด้วยเครื่องบดแร่ให้มีขนาด 200-400 เมช แล้วนำไปอบเพื่อไล่ความชื้น หลังจากนั้นนำวัตถุดิบที่ได้ไปย่อยสลายด้วยกรดกัดแก้ว (hydrofluoric acid, HF) และกรดกำมะถัน (sulfuric acid, H₂SO₄) กรดจะละลายแทนทาลัมและสิ่งเจือปนต่างๆออกมาในรูปของสารละลายฟลูออไรด์ ในขั้นตอนนี้จะใช้เวลาประมาณ 16-24 ชั่วโมงแล้วนำไปกรองเพื่อแยกเอาส่วนที่เป็นสารละลายออกไปทำการสกัดด้วย Methyl Isobutyl Ketone (MIBK)

ก่อนที่จะสกัดด้วย MIBK ให้ปรับสารละลายให้มีสภาพเป็นกรดแล้วนำมาสัมผัสกับ MIBK ใน mixer-settler แทนทาลัมและไนโอเบียมจะเข้าไปอยู่ในชั้นของ MIBK ในขณะที่สารเจือปนอื่นยังคงอยู่ในชั้นสารละลายไฮดรอกไซด์ หลังจากนั้นนำ MIBK ที่มีแทนทาลัมและไนโอเบียมมาสัมผัสกับกรดกำมะถันเจือจาง ไนโอเบียมจะเข้าไปอยู่ในชั้นสารละลายกรดและนำไปตกผลึกด้วยแอมโมเนียมไฮดรอกไซด์ (NH₄OH) แล้วนำ MIBK ไปสัมผัสกับไอน้ำต่อ แทนทาลัมจะเข้าสู่ชั้นของน้ำในรูปของสารประกอบฟลูออไรด์ แล้วตกตะกอนด้วยแอมโมเนียมไฮดรอกไซด์ กรองตะกอนแล้วนำไปเผาเพื่อให้อยู่ในรูปออกไซด์ หรือนำสารประกอบฟลูออไรด์ที่ได้มาทำปฏิกิริยากับ KCl จะอยู่ในรูปสารประกอบโปแตสเซียม แล้วนำไปทำปฏิกิริยารีดักชันกับโลหะโซเดียม จะได้ผงโลหะแทนทาลัมออกมา

รูปที่ 2.2 แสดงกระบวนการผลิตผงโลหะแทนทาลัม

2.3 คุณสมบัติของแทนทาลัม

แทนทาลัมมีคุณสมบัติที่โดดเด่นคือ ความต้านทานการกัดกร่อนต่อสารต่างๆ เช่น กรด สารอินทรีย์หลายชนิด เป็นต้น ซึ่งคุณสมบัติในด้านนี้แสดงในตารางที่ 2.3 ส่วนคุณสมบัติอื่นๆแสดงในตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.3 ความต้านทานการกัดกร่อนของแทนทาลัม

สารที่กัดกร่อนได้น้อย		
acetic acid	amines	aqua regia
body fluid	bromine to 300°C	chlorine
chromic acid	ferric chloride	formic acid
hydroiodic acid	hydrobromic acid	hydrochloric acid
hydrogen peroxide	hypochlorous acid	iodine to 300°C
nitric acid	nitrous acid	organic chlorides
phenol	sulfuryl chlorides	sulfuric acid to 175°C
สารที่กัดกร่อนได้โดยขึ้นกับสภาพที่เหมาะสม		
ammonium hydroxide	fluorides	hydrogen
potassium hydroxide, dilute	sodium hydroxide, dilute	
sulfuric acid, over 175°C		
สารที่กัดกร่อนได้ดี		
fuming sulfuric acid	hydrofluoric acid	hydrogen fluoride
potassium hydroxide, concentration	sodium hydroxide, concentration	
sulfur trioxide		

ตารางที่ 2.4 แสดงคุณสมบัติต่างๆของแทนทาลัม

คุณสมบัติ	ปริมาณ/หน่วย
เลขอะตอม	73
น้ำหนักอะตอม	180.95
ความหนาแน่น	16.6 g/cm ³
lattice type	body-centered cubic
การจัดเรียงvalance eletron	5d ³ 6s ²
จุดหลอมเหลว	2996°C
จุดเดือด	5426±100°C
Thermal neutron corss section	21.3 mb
การนำไฟฟ้า,%IACS	13.0
การนำความร้อน ที่20°C	0.544 J/(s*cm*K)
Tensile strength, room temp.	241-483 MPa
Young's modulus, room temp.	186 MPa

2.4 การนำไปใช้ประโยชน์

แทนทาลัมส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้ผลิตตัวเก็บประจุไฟฟ้า ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ โดยผลิตจากผงโลหะแทนทาลัมที่ผ่านการอัดขึ้นรูปและเผาประสาน ใช้แทนทาลัมออกไซด์เป็น dielectric และใช้แทนทาลัมออกไซด์ที่เคลือบด้วย MnO₂ เป็นขั้วตรงข้ามกับขั้วของโลหะแทนทาลัม นอกจากนี้แทนทาลัมยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆดังนี้

2.4.1 แทนทาลัมคาร์ไบด์ (Tantalum Carbide)

ผงแทนทาลัมคาร์ไบด์ใช้ผสมในทั้งสแตนคาร์ไบด์-โคบอลต์ (WC-Co) เพื่อนำไปทำเครื่องมือตัดที่ต้องการเพิ่มความแข็งแรงและความแข็งแกร่งที่อุณหภูมิสูง การเพิ่มแทนทาลัม

คาร์ไบด์ลงใน WC-Co มีสองช่วงที่สำคัญคือ มีแทนทาลัมคาร์ไบด์ผสมอยู่น้อยกว่า 1% โดยน้ำหนักและมีแทนทาลัมคาร์ไบด์ผสมอยู่มากกว่า 2% โดยน้ำหนัก

เครื่องมือที่มีแทนทาลัมคาร์ไบด์ผสมอยู่เพียงเล็กน้อย ได้แก่เครื่องมือที่ใช้สำหรับตัดโลหะที่เป็น nonferrous หรือไม้ ส่วนเครื่องมือที่มีแทนทาลัมคาร์ไบด์ผสมอยู่มากมักใช้สำหรับเครื่องจักรกลโลหะ

ตารางที่ 2.5 แสดงข้อกำหนดของปริมาณสิ่งเจือปนในแทนทาลัม

ธาตุ	capacitor grade ^a	B521-70 metal ^b	Extra high purity ^a	K ₂ TaF ₇ (ppm)
อะลูมิเนียม	-	-	-	<7
โครเมียม	0.0005	-	-	<7
เหล็ก	0.002	0.02	0.001	<9
นิกเกิล	0.001	0.02	-	<7
ไนโอเบียม	0.0025	0.1	0.003	<9
ซิลิกอน	0.0015	0.02	0.0005	<7
ทั้งสแตน	-	0.03	0.005	-

^a %,Commercial grade

^b %,ASTM specifications

2.4.2 การใช้งานที่ต้องการความคงทนต่อการกัดกร่อน

อุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการทางเคมีในอุตสาหกรรมที่จะต้องใช้กับสารที่มีการกัดกร่อนสูงเช่นกรดเข้มข้น หรือใช้คลอรีน หรือใช้ในการผลิตยาที่ไม่ต้องการการปนเปื้อนใดๆ มักจะเคลือบด้วยแทนทาลัม หรืออาจจะใช้แทนทาลัมอัลลอยเป็นส่วนประกอบในอุปกรณ์นั้นๆ

รูปที่ 2.3 การนำแทนทาลัมไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ

2.4.3 ใช้ทำ Superalloy สำหรับเครื่องยนต์ที่ใช้กับอากาศยาน

แทนทาลัมใช้ผสมลงใน Superalloy ที่มีนิกเกิลเป็นหลัก เพื่อทำเป็นแผ่นใบพัดในเครื่องยนต์ของอากาศยาน และยังเป็นส่วนสำคัญใน Superalloy ที่มีโคบอลต์เป็นหลัก ซึ่งใช้ทำเป็นส่วนประกอบอื่นๆ ในเครื่องยนต์แบบกังหัน (turbine engines) ปริมาณแทนทาลัมที่มีใน Superalloy อยู่ในช่วง 1.5 ถึง 12%

การวิเคราะห์โดยวิธีเอกซเรย์ด้วยนิวตรอน

การเอกซเรย์ด้วยนิวตรอนหมายถึง การนำนิวไคลด์ที่เสถียรไปอาบรังสีนิวตรอนซึ่งจะทำให้เกิดนิวไคลด์ที่ไม่เสถียร และปลดปล่อยพลังงานออกมาในรูปรังสี ปริมาณนิวไคลด์กัมมันตรังสีที่เกิดขึ้น จะขึ้นอยู่กับจำนวนของนิวไคลด์เสถียรที่ใช้เป็นเป้าและจำนวนของนิวตรอนและองค์ประกอบที่เรียกว่า ภาคตัดขวาง (cross section) ซึ่งหมายถึงโอกาสที่จะเกิดการเอกซเรย์สารกัมมันตรังสีที่เกิดจากการเอกซเรย์ จะเกิดการสลายตัวตามคุณสมบัติที่เรียกว่าครึ่งชีวิต

(half life) คำนวณค่ากัมมันตภาพที่เพิ่มขึ้นขณะอาบรังสี จะขึ้นอยู่กับค่าครึ่งชีวิตของสารกัมมันตรังสีที่เกิดขึ้น พลังงานของนิวตรอนที่ใช้แยกนิวเคลียสจะเป็นตัวบอกถึงชนิดอันตรกิริยาและประเภทของสารกัมมันตรังสีที่เกิดขึ้น

2.5 อันตรกิริยาที่เกิดจากนิวตรอน

อันตรกิริยาของนิวตรอนจะที่เกิดกับสสารทั่วไปมีดังต่อไปนี้

2.5.1 Elastic scattering

เกิดจากนิวตรอนวิ่งชนนิวไคลด์ และกระเจิงออกมาซึ่งนิวไคลด์ที่ถูกชน ยังคงอยู่ในสถานะพื้น (ground state) เหมือนเดิม

2.5.2 Inelastic scattering

เกิดจากนิวตรอนวิ่งชนนิวไคลด์ และกระเจิงออกมาทำให้นิวตรอนมีความเร็วลดลง และนิวไคลด์ที่ถูกชนจะอยู่ในสถานะถูกกระตุ้น (excited state) แล้วจะปลดปล่อยรังสีแกมมาออกมา เรียกว่า inelastic γ -ray

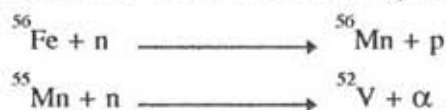
2.5.3 Radiative capture หรือปฏิกิริยา (n, γ)

เกิดจากนิวเคลียสของธาตุที่เป็นเป้าจับนิวตรอนไว้ ทำให้นิวเคลียสนั้นอยู่ในสภาพถูกกระตุ้น (excited state) จึงปลดปล่อยพลังงานออกมาในรูปรังสีแกมมา ปฏิกิริยานี้มักเกิดกับ Thermal neutron เป็นส่วนใหญ่ และเป็นปฏิกิริยาที่นิยมใช้ในการวิเคราะห์มากที่สุด ตัวอย่างของปฏิกิริยานี้ก็คือ

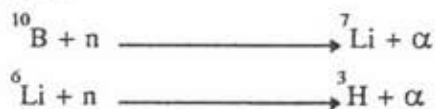

2.5.4 Charged-Particle reaction

ปฏิกิริยา (n, p) หรือ (n, α) ปฏิกิริยาเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเกิดกับนิวตรอนพลังงานสูงกับธาตุที่มีเลขอะตอมประมาณ 30 หรือต่ำกว่า จะได้นิวไคลด์ใหม่ที่ต่างจากธาตุเดิมสามารถแยกออกจากกันได้ด้วยกระบวนการทางเคมี ตัวอย่างของปฏิกิริยานี้ได้แก่

ยกเว้นปฏิกิริยาต่อไปนี้

ซึ่งทั้งสองปฏิกิริยานี้จะเกิดจาก Thermal neutron

2.5.5 Neutron-Producing reaction

ปฏิกิริยา (n,2n) ส่วนใหญ่จะเกิดกับนิวตรอนพลังงานสูงเช่นกัน แต่ธาตุที่เป็นเป้าหมายจะมีเลขอะตอมมากกว่า 30 ขึ้นไป นิวไคลด์ที่เกิดใหม่จะเป็นธาตุเดิมแต่มีเลขมวลต่างออกไปและนิวตรอนที่ออกมาจะเป็นคนละตัวกับที่ยังเข้าไป ตัวอย่างของปฏิกิริยานี้คือ

2.5.6 fission

ปฏิกิริยา (n, f) เป็นปฏิกิริยาที่เกิดกับธาตุหนักเช่นยูเรเนียมหรือพลูโตเนียม และจะได้นิวไคลด์ขนาดเล็ก 2 นิวไคลด์ และพลังงานอีกจำนวนหนึ่ง ปฏิกิริยานี้เป็นปฏิกิริยาที่ใช้ในเครื่องปฏิกรณ์ปรมาณู

2.6 การแอกติเวชันด้วยนิวตรอน

ในการแอกติเวชัน การเพิ่มขึ้นของสารกัมมันตรังสีนั้นขึ้นอยู่กับขนาดของฟลักซ์ของนิวตรอน ถ้าฟลักซ์มีขนาดใหญ่ อัตราการเกิดสารกัมมันตรังสีก็จะมากด้วย

Activation rate $\propto$ ฟลักซ์นิวตรอน (ϕ)

นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับจำนวนของนิวไคลด์ที่นำมาแอกติเวชันด้วย

Activation rate $\propto$ จำนวนนิวไคลด์ (N)

ถ้า N ยังขึ้นกับ isotopic abundance ของไอโซโทปที่พิจารณา ตัวอย่างเช่นอะลูมิเนียมมีไอโซโทปเสถียรไอโซโทปเดียวคือ Al-27 และถ้ากำหนดให้ N_A คือเลขอาโวกาโดรและ A คือมวลอะตอม จะได้ความสัมพันธ์ดังนี้

$$N = \frac{N_A}{A} \quad (2.1)$$

ถ้าอะลูมิเนียมมีมวลเท่ากับ w

$$N = \frac{wN_A}{A} \quad (2.2)$$

แต่ถ้าเป็นธาตุที่มีไอโซโทปเสถียรหลายไอโซโทป ตัวอย่างเช่น โปแทสเซียมมีไอโซโทปเสถียร 2 ไอโซโทปคือ K-39 และ K-41 พิจารณา K-41 ซึ่งมี isotopic abundance เท่ากับ 6.7 % ดังนั้นจึงต้องปรับแก้ค่า N ด้วยค่า isotopic abundance (θ)

$$N = \frac{wN_A\theta}{A} \quad (2.3)$$

จากสมการ 2.3 จะได้ความสัมพันธ์ดังนี้

Activation rate $\propto$ มวลของธาตุที่เป็นเป้า

จากความสัมพันธ์ระหว่าง Activation rate กับฟลักซ์ของนิวตรอนและจำนวนนิวไคลด์ สามารถเขียนเป็นสมการได้โดยมีเทอมของค่าภาคตัดขวาง (cross section, σ) เป็นค่าคงที่

$$\text{Activation rate} = \sigma\phi wN_A\theta/A \quad (2.4)$$

เนื่องจากผลผลิตที่ได้จากการแยกแอกติเวชันเป็นสารกัมมันตรังสี ซึ่งจะเกิดการสลายตัวตามธรรมชาติ ดังนั้นขณะแอกติเวชันจะเกิดการสลายตัวของสารกัมมันตรังสีที่เกิดขึ้น พร้อมกันไปด้วย

$$\text{Production rate} = \text{Activation rate} - \text{อัตราการสลายตัว} \quad (2.5)$$

จากสมการ 2.5 จะได้

$$\text{ความแรงรังสี}(A_0) = \sigma\phi N\theta(1 - \exp(-\lambda_1 t)) \quad (2.6)$$

เมื่อ λ คือค่าคงที่การสลายตัวของสารกัมมันตรังสี (decay constant) ซึ่ง

$$\lambda = \frac{0.693}{T_{1/2}} \quad (2.7)$$

และ t_1 คือระยะเวลาที่ใช้แอกติเวชัน

แทนค่า N ในสมการ 2.6 ด้วยสมการ 2.3 จะได้

$$w = \frac{A_0 A}{N_A \sigma \phi \theta (1 - e^{-\lambda_1 t_1}) (e^{-\lambda_d t_d})} \quad (2.8)$$

เมื่อ t_d คือระยะเวลาก่อนเริ่มวัดรังสี

เมื่อนำสารกัมมันตรังสีที่ได้จากการแยกแคว้นมาวัดรังสี ค่าที่วัดได้จะมีความสัมพันธ์กับความแรงรังสีดังนี้

$$\text{ความแรงรังสี} = \frac{\text{อัตรานับรังสี}}{EP} \quad (2.9)$$

เมื่อ อัตรานับรังสี = ค่าที่ได้จากการวัดรังสีต่อหน่วยเวลา

E = ค่าประสิทธิภาพการวัดรังสีของหัววัดรังสี

P = อัตราส่วนการสลายตัว

จะได้

$$w = \frac{(\text{อัตรานับรังสี})A}{EPN_A \sigma \phi (1 - e^{-\lambda t_c})(e^{-\lambda t_c})} \quad (2.10)$$

ถ้าสารกัมมันตรังสีที่ได้จากการแยกแคว้น มีค่าครึ่งชีวิตสั้นก็ต้องมีการปรับแก้โดยคุณสมบัติของการสลายตัวขณะวัดรังสี (t_c)

$$\frac{\lambda t_c}{(1 - e^{-\lambda t_c})} \quad (2.11)$$

2.7 ค่าขีดจำกัดการวัด (Detection limit, L_D)

ค่าขีดจำกัดการวัดหมายถึง ระดับที่ผลการวิเคราะห์บอกได้ว่ามีสิ่งที่ต้องการวิเคราะห์นั้นมีอยู่จริง

$$L_D = B + 3\sigma \quad (2.12)$$

เมื่อกำหนดให้ B คือ background ในช่วงของ gamma peak ที่พิจารณา และ σ คือค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของ background

2.8 เครื่องกำเนิดนิวตรอน

ในปี 1932 เครื่องเร่งอนุภาคมีประจุได้ถูกสร้างขึ้นโดย J.D. Cockcroft และ E. TS. Walton

ซึ่งเร่ง atomic ion ด้วยพลังงานจลน์ที่เหมาะสมในการก่อให้เกิดปฏิกิริยานิวเคลียร์ ถึงแม้ว่า Rutherford จะได้สาริตผลการเกิดการเปลี่ยนแปลงของนิวเคลียส ด้วยอนุภาคอัลฟาพลังงานสูงมาก่อน แต่การทดลองของ Cockcroft และ Walton ใช้โปรตอนที่เกิดโดยทำให้แก๊สไฮโดรเจนแตกตัวเป็นไอออนใน discharge tube และเร่ง gaseous ion ด้วยไฟฟ้าศักย์สูงแล้วให้โปรตอนเข้าชนกับ ลิเทียม (Lithium) ซึ่งก่อให้เกิดการสลายตัวของ ${}^7\text{Li}$ จากปฏิกิริยา ${}^7\text{Li} (p, \alpha) {}^4\text{He}$

เครื่องกำเนิดนิวตรอนมีส่วนประกอบสำคัญคือ 1.แหล่งกำเนิดไอออน 2.Evacuated Accelerator tube และ 3.เป้า ที่ซึ่งไอออนที่ถูกเร่งจะวิ่งเข้าชนเพื่อผลิตนิวตรอน เครื่องกำเนิดนิวตรอนจะทำงานที่ความดันต่ำและแก๊สคิวเทอริยมจะถูกปล่อยเข้าสู่แหล่งกำเนิดไอออนในอัตราที่กำหนด ไอออนจะถูกผลิตขึ้นจากสนามไฟฟ้าแล้วเข้าสู่ส่วนเร่งอนุภาค อนุภาคจะถูกเร่งจนพลังงานเท่ากับศักย์ไฟฟ้าตลอดระยะในส่วนเร่งอนุภาค หลังจากนั้นจะผ่านเข้าสู่ส่วนที่ปราศจากไฟฟ้าหรือที่เรียกว่า drift tube ซึ่งในส่วนนี้ไอออนที่ถูกเร่งจะวิ่งเข้าชนกับเป้า จะได้นิวตรอนพลังงานสูงออกมา

2.8.1 เครื่องกำเนิดนิวตรอนแบบsealed tube

เครื่องนิวตรอนมีส่วนประกอบทั่วไป gas reservoir แหล่งกำเนิดไอออน lens gap ซึ่งทำหน้าที่ที่คล้ายเครื่องเร่งอนุภาค และเป้าสำหรับผลิตนิวตรอน เครื่องกำเนิดนิวตรอนแบบนี้สามารถลดส่วนประกอบบางอย่างได้ เช่น pump power supply และ drift tube เป็นต้น

ปฏิกิริยาที่ใช้ในการผลิตนิวตรอน คือ $T (d,n) He$ จะได้นิวตรอนพลังงาน 14.3 MeV ออกมา ขั้นตอนผลิตนิวตรอนเริ่มจาก แหล่งกำเนิดไอออนแบบPenning gauge ทำให้แก๊สคิวเทอริยมและตรีเทียมแตกตัวเป็นไอออน ไอออนบวกจะถูกแยกออกจากแหล่งกำเนิด และถูกเร่งเข้าสู่ grounded target assembly แก๊สจาก gas reservoir จะเข้ามาแทนที่แก๊สที่ถูกใช้ไปใน accelerator การหมุนเวียนของแก๊สภายใน accelerator จะถูกควบคุมด้วยกระแสไฟฟ้าที่ไหลผ่าน reservoir

ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินการของเครื่องกำเนิดนิวตรอนแบบนี้มีข้อควรพิจารณาดังนี้

1. แกสจะถูกส่งเข้าไปในแหล่งกำเนิดไอออน โดยการไหลผ่าน reservoir ของ กระแสไฟฟ้าประมาณ 2-3 แอมแปร์ที่มีศักย์ไฟฟ้าต่ำ

2. การแตกตัวเป็นไอออนของแกส เกิดขึ้นโดยให้ความต่างศักย์ที่อาโนด ประมาณ 5-6 kV และค้อย ๆ เพิ่มศักย์ไฟฟ้าขึ้น เมื่อแกสเข้าไปในส่วนที่เป็นแหล่งกำเนิดไอออน

3. ไอออนจะถูกเร่งด้วยศักย์ไฟฟ้ากระแสตรงที่อยู่ระหว่างอิเล็กโทดของ high voltage lens assembly ขั้วของศักย์ไฟฟ้าจะต้องเป็นบวกเมื่อเทียบกับเป้า

เมื่อเดินเครื่องที่ศักย์ไฟฟ้าคงที่บนอาโนดของแหล่งกำเนิดไอออน beam current จะมีความสัมพันธ์กับความดันใน accelerator column beam current จะถูกควบคุมเพื่อไม่ให้เกิดความร้อนที่เป้า

ในกรณีเดียวกันกระแสที่อาโนด จะมีความสัมพันธ์กับกระแสที่เป้า เนื่องจากการง่ายที่จะ ควบคุมและวัดกระแสที่แหล่งกำเนิด และสามารถแสดงให้เห็นว่าสามารถควบคุมความดันใน accelerator และเป้า เนื่องจาก servo ในแผงควบคุมที่ใช้กระแสจากแหล่งกำเนิดไอออน เป็น เสมือนสัญญาณเข้าและกระแสในแกส reservoir หรือสัญญาณออก ดังนั้นผลของ servo ที่ควบคุม ความดันมาจากกระแสจากแหล่งกำเนิดไอออนทำให้สามารถควบคุมความดันใน accelerator ได้ โดยตรง

2.8.2 เครื่องกำเนิดนิวตรอนแบบ pumped

เครื่องกำเนิดนิวตรอนแบบนี้ มีส่วนที่เพิ่มขึ้นจากแบบsealed tubeคือ drift tube ซึ่งเป็นส่วน ที่ต่อกับปั๊มสุญญากาศ อยู่ระหว่าง accelerating tube กับเป้า (target) ทำหน้าที่ดึงอากาศออกจาก accelerating tube เพื่อให้ความดันภายในเหลือประมาณ 10^{-8} torr โดยใช้วิธีปั๊มอากาศออกเป็น ช่วงๆ ในช่วงแรกจะใช้ปั๊มแบบธรรมดาสูบล้ออากาศออกให้เหลือความดันประมาณ 10^{-3} ถึง 10^{-2} torr แล้วจึงใช้ระบบ oil diffusion pumping หรือ ion pump เพื่อลดความดันให้เหลือ 10^{-8} torr ซึ่งเป็น สภาวะที่เหมาะสมในการทำงานของเครื่อง เพราะจะมีสิ่งรบกวน ion beam ใน accelerator น้อย